

Kontekstuaalinen tutkimus lasten sananlaskukompetenssista

Pekka Hakamies

Granbom-Herranen, Liisa 2008: Sananlaskut kasvatuspuheessa – perinnettä, kasvatusta, indoktrinaatiota? Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 329. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 324 s.

Liisa Granbom-Herranenin väitöskirja on jo toinen 2000-luvulla ilmestynyt sananparsitutumuksen eli paremiologian alan väitöskirja. Teoksen aiheena on sananlaskujen käyttö kasvatuksen apuna aikuisten lapsille kohdistamassa puheessa. Aihe on kasvatustieteilijälle hyvin valittu, ovathan sananlaskujen tutkijat tyypillisesti pitäneet opettavaisuutta yhtenä sananlaskujen perusominaisuutena. Väitöskirjan yleinen kysymyksenasettelu käy ilmi jo teoksen nimestä, ja yksityiskohtaisempi problematisointi on tiivistetty neljään kysymykseen: miten lasta kasvatettiin sananlaskuilla, miten säädökset ovat ohjanneet kasvatusta, miten sananlaskujen merkitykset välittyvät ja onko sananlaskujen käyttö kasvatuspuheessa indoktrinaatiota? Tutkimus on luonteeltaan kontekstuaalinen kuten Outi Lauhakankaan sosiaalipsykologian väitöskirja (2004). Suomalaisessa paremiologiassa on siis alkanut uusi suunta.

Työn aineistona on kaksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston muistitietokeruuta, "Karjalaiset elämäkerrat" vuosilta 1983–1984 ja "Perinne elämässäni" vuodelta 1985, joista tekijä on etsinyt maininnat vuonna 1929 ja sitä ennen syntyneiden kertojien lapsena kuulemista sananparsista. Kirjoittaja on poiminut tästä aineistosta varsinaiseksi tutkimusaineistokseen 141 elämäntarinaa ja niistä yhteensä 508 sananlaskun käyttötapausta. Nämä tapaukset kirjoittaja esittää episodeiksi kutsumissaan tekstikatkelmissa ("episodi on elämäntarinan osa, johon sisältyy yksi tai useampi kasvatuspuheen sananlasku"), joissa tulee esiin myös sananlaskutekstin tilannekonteksti. Varsinainen analyysiyksikkö on "lausuma" eli sananlaskuteksti sekä sen tulkinta ja käyttökonteksti.

Aineisto on todella hyvä löytö, ja sen pohjalta muodostettu varsinainen tutkimusaineisto on tarjonnut harvinaisen mahdollisuuden tutkia sananlaskuja käyttötilanteissaan nimenomaan kuulijan kannalta. Granbom-Herranen on pyrkinyt aineiston aikarajauksellaan pääsemään kiinni sellaiseen ajanjaksoon, jolle on ollut ominaista suullinen kulttuuri ja sananlaskujen välittyminen ennen kaikkea suullisesti. Hän itse puhuu "suullisen tiedon aikakaudesta" tarkoittaen sillä aikaa, jolloin yhteisön jaettu tieto välittyi suurelta osin ja ennen kaikkea väestön valtaemmistölle suullisessa muodossa.

Työn tieteenfilosofinen perusta on kirjoittajan mukaan fenomenologisessa tieteenkäsitteessä ja elämismaailmassa, ja myös hermeneutiikan esitetään olevan työn perustana. Fenomenologis-hermeneuttisen tieteenfilosofian pohjalta ei olekaan yllättävää, että kirjoittaja kiistää objektiivisen todellisuuden ja objektiivisen tiedon olemassaolon. Käytännössä tieteenfilosofinen pohja vaikuttaa jonkin verran eklektiseltä. Työn perusta näyttää olevan konstruktivismissa, mutta varsinkin kielen ja todellisuuden välistä suhdetta selostettaessa tukeudutaan usein myös analyttisen filosofian edustajien kirjoituksiin.

Kasvatustieteen näkökulma

Väitöskirjaa hallitsee kasvatustieteen osuus, josta huomattavan osan vie alussa katsaus lasten kasvatukseen ja sen lainsäädännön historiaan. Kasvatustiede on muutenkin keskeisesti

esillä työn varsinaisessa tekstissä, mikä on luonnollista kun kerran kyseessä on sen alaan kuuluva väitöskirja. Huomattava osa työn paremiologisesta metodisesta osuudesta jää marginaaliin ja on löydettävissä työn liitteistä, joissa on esitetty sananlaskujen tulkinnat ja niiden ryhmittely ja sen perusteella muistelijoiden tulkintojen teemoittelu.

Teemoittelu ja teemojen esittely muodostaa työn seitsemännen pääluvun "Mihin lasta kasvatettiin, mihin lapsi kasvoi?" Aineiston pääteemoja ovat sen mukaan "Työ, työn tekeminen, työntekijä", "Kristilliset elämäntavat ja lukutaito", "Elanto ja hoiva, koti ja kasvatust", "Oman elämän hallinta ja toisten kanssa eläminen" sekä ryhmä "Vain sananlasku" ilman tulkintaa. Aineiston teemoihin jakautumisen perusteita ei ole sen kummemmin käsitelty väitöskirjassa, ja teemat vain esitellään problematisoimatta tai perustelematta niitä. Paremiologian kannalta olisi ollut kiintoisaa verrata teemaryhmittelyä Matti Kuusen kehittämään ja Outi Lauhakankaan viimeistelemään kansainväliseen sananlaskujen M6-tyyppi-luetteloon, jossa sananlaskutyypit on esitetty satutyypin tapaan.

Kasvatustieteeseen liittyvät keskeiset käsitteet on määritelty ja esitelty hyvin, folkloristiset kuten *sananlasku* tai *perinne* ovat jääneet lähinnä sen varaan, että lukija voi käyttötavasta päätellä niiden merkityksen. Väitöskirja on luonteeltaan monitieteinen, mikä on asetanut tavallista kovemmat haasteet tekijälle. Ei ole yllättävää, että hän on parhaiten suoriutunut haasteista omimmalla kentällään kasvatustieteissä. Sen sijaan folkloristiikassa, etenkin paremiologiassa, sekä historian puolella kritiikille on jäänyt runsaammin sijaa.

Työssä on lyhyt katsaus aiempaan kasvatustieteelliseen tutkimukseen. Paremiologisen tutkimuksen tuntemus joudutaan osittain päättelemään työn teoreettisista osista, etenkin käsitteiden määrittelyssä käytetystä tutkimuskirjallisuudesta ja satunnaisista muista huomioista. Joitakin kiistämättömiä aukkoja tutkimuskirjallisuuden hyödyntämiseen on jäänyt, ja varsinkin sananparren merkityksen teoreettisessa käsittelyssä kirjallisuuden tarkemmasta lukemisesta olisi ollut selvästi hyötyä näkemysten kehittelylle ja argumentoinnille.

Metaforien haasteet

Granbom-Herranen käy väitöskirjassaan rohkeasti haastamaan paremiologiassa vakiintunutta näkemystä siitä, että sananparsityypillä on oma, likimääräinen perusmerkityksensä, johon erilaiset tilannekohtaiset merkitykset perustuvat – niin tapa jolla lausuja valitsee sananparren kuin kuulijan kyky ymmärtää kuulemansa sananparsi juuri kyseisessä kontekstissa. Kirjoittajan näkemys on sikäli ymmärrettävä ja perusteltu, että tässä aineistossa normaali perusmerkitys ei ole niin keskeinen kuin yleensä sananlaskujen käyttöä tutkittaessa. Lapsille monet sananparret ovat olleet outoja tilanteissa, joita he jälkeempäin ovat muistelleet, ja sellaisissa tapauksissa normaaliin perusmerkitykseen perustuvan tulkinnan tilalle tulevat muunlaiset yritykset ymmärtää sananlasku esitystilanteessaan, jolloin yleiset metaforateoriat voivat olla selityskykyisiä.

Granbom-Herranen esittelee sananparren ymmärtämisprosessin hahmottamiseksi lyhyesti metaforateorioista komparativistisen tulkinnan mallin, interaktioteorian, intentioteorian, kirjaimellisen tulkinnan teorian sekä lopuksi mahdollisten maailmojen semantiikkaan perustuva teorian. Kirjoittaja on itse viimeisen vaihtoehdon kannalla ja esittelee sitä seikkaperäisimmin. Juuri tässä kohdin lukija kaipaisi selkeämmin jäsenneltyä esitystä Hintikan ja Sandun filosofiapohjaisesta metaforan ymmärtämisen teoriasta, etenkin sananlaskujen tulkinnan kannalta keskeisestä referenssipisteen käsitteestä.

Granbom-Herranen on tehnyt luotettavasti väitöskirjansa perusasiat, aineiston empiirisen analyysin ja tulosten johtamisen analyysistä. Vastaus teoreettiseen tutkimuskysymyk-

seen, sananlaskun merkityksen kuvaamiseen mahdollisten maailmojen semantiikan avulla, ei ole aivan vakuuttava, mutta se haastaa keskusteluun ja asioiden edelleen kehittelyyn, mikä kuuluu hyvään tutkimukseen.

Työssä käsitellään monipuolisesti indoktrinaation ja aidon kasvatuksen käsitteitä. Lopulta jää kuitenkin vaikutelma, että indoktrinaation käsite on varsin epämääräinen ja monitulkintainen. Sen vuoksi on kovin vaikea sanoa mitään ehdotonta siitä, mikä on sananlaskuja käyttävän kasvatuspuheen suhde indoktrinaatioon. Nyt päädytään jokseenkin kategoriiseen kantaan, että sananlaskut eivät täytä indoktrinaation tunnuspiirteitä. Johtopäätös perustellaan asiallisesti ja on ilmeisen oikea, jos ajatellaan, että indoktrinaatio suhteessa kasvatukseen on pikemmin joko–tai kuin enemmän–vähemmän -tyyppinen. Sananlaskut näyttävät olevan indoktrinaatiota, mutta lapsen taipumus ymmärtää niiden merkitys ja kyky käyttää niitä myöhemmin omalla tavallaan kumoo tai ainakin heikentää indoktrinaatiomaisuutta.

Työssä näkyy myös paremiologisesti merkittävä tulos, jota väittelijä ei tarpeeksi selkeästi tuo esiin: lapset eivät vielä tunne sananlaskuja ja niiden perusmerkityksiä niin yleisesti kuin aikuiset, ja sen vuoksi he sananlaskun kuullessaan ovat taipuvaisempia lähtemään liikkeelle sananmukaisesta merkityksestä ja tulkitsemaan sitä. Sen sijaan aikuiset yleisemmin tietävät abstraktin perusmerkityksen ja perustavat siihen tilannekohtaisen tulkintansa.

Liisa Granbom-Herrasen väitöskirjan paremiologis-folkloristiset ansiot ovat ennen kaikkea kiintoisassa aineistossa ja sen hyvässä analyysissä sekä yllä mainitussa tuloksessa. Ansiokasta on myös paremiologian vakiintuneiden käsitteiden ja näkemysten haastaminen. Haastaminen olisi voinut olla vielä menestyksekkäämpää, jos väittelijä olisi paneutunut enemmän käsitteiden määrittelyyn, tutkimuskirjallisuuden hyödyntämiseen ja esityksen selkeyteen.

Kirjallisuus

Lauhakangas, Outi 2004: Puheesta ihminen tunnetaan: sananlaskujen funktiot sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pekka Hakamies on Turun yliopiston folkloristiikan professori.